

УДК 7.049.1:159.9.072.533

МЕТОД АСОЦІАЦІЙ В СТВОРЕННІ ДЕКОРАТИВНОЇ КОМПОЗИЦІЇ

Ольга КАЛЕНЮК

*Кафедра образотворчого мистецтва,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
бул. Ковельська, 15, Луцьк, Україна, 43000,
тел.: +38(0332) 72-34-67; e-mail: art@univer.lutsk.ua*

Досліджено сутність методу асоціацій. Розглянуто можливості цього методу в створенні декоративної композиції. Проаналізовано механізми процесу трансформації асоціативного образу в картинну площину. Запропонована схема допоможе генерувати теми філософського характеру в побудові декоративної композиції використовуючи асоціативне мислення.

Ключові слова: метод асоціацій, декоративна композиція, творчість, трансформація, синектика.

Для ХХІ століття характерним є небачене прискорення розвитку усіх сфер суспільного життя, що призвело до зміни сприйняття людиною оточуючого середовища. Сучасна культура як продукт інформаційної епохи відзначена переорієнтацією фундаментальних основ з вербальної парадигми на візуальну. Зміни у напрямі станковізму та полістилізму відбуваються і в декоративно-прикладному мистецтві (ДПМ). Втрачаючи функцію утилітарності і постаючи перед нами у вигляді станкового декоративного панно, твори ДПМ загострюють перед студентом – майбутнім художником, питання компоновання і ставлять проблему втілення ідейного задуму в декоративній роботі станкового характеру.

Дослідженням питання творчості і взагалі творчого мислення зокрема у вітчизняній і світовій психології та педагогіці займалися Джой Гілфорд, Роберт Немов, Євген Рогов, Діана Богоявленська, Валентин Моляко, Григорій Костюк, Валентин Рибалка, Валерій Орлов, Володимир Роменець, та інші, які науково обґрунтували процес вирішення творчих завдань. Питанням композиції в образотворчому мистецтві займалися В'ячеслав Козлов, Іван Волкотруб, Ольга Голубева, Галина Логвиненко, Олег Чернишов, Рудольф Паранюшкін, Калуст Дагдліян, Микола Яковлев, Богдан Губаль та інші.

Розширення тематичного діапазону з розмаїттям образних рішень із широким застосуванням різних матеріалів дає можливість художникові максимально втілити задум, але водночас ставить проблему його трансформації на площину станкової роботи. Цю проблему частково вирішували відповідно до особливостей матеріалу та технік того чи іншого виду ДПМ. Але зараз, коли в тематиці творів переважає образно-філософське трактування, і водночас у роботах використовують синтез матеріалів, актуальним залишається питання трансформації філософських ідей

у площину декоративного панно. Тому об'єктом аналізу цієї статті є процес трансформації теми філософського змісту у декоративну композицію.

Створення картини за задумом є найскладнішим завданням для студента, майбутнього митця. У процесі сприйняття і побудови декоративної композиції в уяві важливим є фокусування на конкретних елементах нашої чуттєвої сфери. Створений внутрішній образ переводиться у зовнішній з допомогою матеріалу. Це мозаїчна робота, яка проходить ті ж стадії, що притаманні творчому мисленню загалом: виникнення проблемної ситуації, вибір її вирішення з-поміж різних варіантів, тонкі переходи між логічним осмисленням завдання і миттєвим “осяянням”, коли підсвідома здогадка стає усвідомленою [5, с. 101]. Поєднання і взаємодія зорових, слухових, нюхових, смакових аналізаторів зумовлює появу емоційно-психологічних реакцій сприйняття, звідси можна зробити висновок, що багатство поля для вивчення законів мистецтва представлене поєднанням епізодів замислу й ефекту зорового сприйняття.

У процесі аналізу особливостей “механізму” впливу декоративної композиції можна виявити певні недоліки, які розривають кореляцію між художником і глядачем, відповідно виникає необхідність переглянути композиційні, виражальні, чи зображальні рішення.

Художнє мислення більшою чи меншою мірою характерне для кожної людини, в цьому сенсі кожна людина певною мірою є художником, саме тому вона здатна сприймати твори мистецтва. Перші художники у своїх наскельних малюнках зображали конкретні предмети: тварин, списи, стріли, мисливців. Мистецтво зароджувалося як наслідування реальності, і до наших днів воно продовжує розвиватися на ґрунті предметного наслідування. Отож, майже все образотворче мистецтво предметне, але це зовсім не скасовує асоціативності образу. Зараз чільне місце посідає духовно-асоціативне наповнення мистецьких творів. “Кліпова” свідомість сучасного глядача відрізняється високою швидкістю сприйняття образів і не робить акценту на деталях; для неї характерні візуальність, емоційність, асоціативність. Такий спосіб споживання інформації форсує логічні, реальні переходи від сюжету до сюжету подібно до монтажу, як у мозаїці або при зйомці кліпів. Цим обумовлені і зміни у трактуванні художниками творів образотворчого мистецтва.

Особливості творчої натури сучасного митця – це виняткова спостережливість, сила емоційного сприйняття, багатство і різнобарв'я асоціацій, накопичення образних уявлень і узагальнень. Працюючи на певну ціль, ці особливості повинні знаходити своє вираження в продукті твору і відповідати вимогам глядача.

Оптимальним, на наш погляд, методом формування сучасного мистецького твору є метод асоціацій, тому з'ясування сутності цього методу є дуже важливим для розуміння тенденцій і перспектив його використання для вирішення цієї проблеми.

Поняття “асоціації” є одним із найдавніших у психології. Його можна зустріти в працях Платона та Аристотеля. Закон створення асоціацій століттями вважали головним законом психології. У ньому стверджувалося, що якщо будь-які об'єкти сприймаються одночасно або в безпосередній близькості, то згодом поява одного з них зумовлює усвідомлення іншого. Застосування цього методу в образотворчому мистецтві не є новим [4]. З погляду психологів асоціація – це зв'язок між окремими нервово-психічними актами-уявленнями, думками, почуттями, внаслідок якого одне уявлення чи почуття викликає інше.

Фактично, кожен предмет викликає будь-якої асоціації, кожна форма виражає певний характер (ескімос – сніг, північ; нічне небо – безкінечність; пантера – витонченість і підступність). А якщо взяти більш тонкі зв'язки, наприклад, звуки скрипки, вірші, то ми вступимо в той розділ композиції, який вимагатиме додаткового розумового процесу, чистої творчості, що йде далі технічної майстерності [7, с. 50]. Асоціації ґрунтуються на відповідному досвіді, і одну і ту ж тему, в залежності від особистості, переживають і відображають по-різному.

Як форма чуттєвого відображення предмета, сприйняття охоплює виявлення об'єкта як цілого, відмінність окремих ознак в об'єкті, виділення в ньому інформативного змісту, адекватного цілі дії, формування чуттєвого образу. Сприйняття також передбачає усвідомлення суб'єктом самого факту стимулювання і певні уявлення про нього. Сприйняттю передують введення сенсорної інформації, тобто відчуття.

Велика роль при цьому відведена розвиненості людини. Запропонований метод асоціацій дає змогу генерувати нові ідеї в побудові декоративної композиції шляхом зіставлення досліджуваного явища, процесу, об'єкта з іншими більш-менш подібними активізуючи та використовуючи асоціативне мислення, уяву, фантазію людини. За словами Альберта Ейнштейна, “уява є важливішою за знання, бо знання має межі. Тим часом уява охоплює все на світі, стимулює прогрес і є джерелом його еволюції”.

У цьому контексті цікавим і неординарним способом генерації ідей є метод синектики Вільяма Гордона. Метод синектики застосовують для вирішення проблем і пошуку нових ідей, використовуючи аналогії і переносаючи завдання на готові рішення, що існують у різних сферах і галузях. Синектика – це поєднання різнорідних, а іноді навіть несумісних елементів у процесі постановки і вирішення завдань.

Головною особливістю методу синектики є використання порівнянь і аналогій. Метод ґрунтується на використанні несвідомих механізмів, що виявляються в мисленні людини в момент творчої активності. В. Гордон не заперечував великої ролі “індивідуального осяяння” у пошуку нових творчих рішень і при цьому став автором дуалістичного погляду на природу творчості. З одного боку, незбагненна стихійність, унікальність кожної особистості, з іншого – необхідність системи “спрямованого пошуку рішень”. Принцип “синектики” – що буквально з грецького означає з'єднання воедино різних, часто очевидно несумісних елементів, є ключовим у вирішенні проблеми винайдення механізму втілення задуму в момент побудови декоративної композиції. Адже неодмінна вимога у творчості – це новизна пропонуваніх рішень, новий погляд на предмети і явища навколишнього світу.

Тему твору аналізують відповідно до головного методичного принципу “від загального до конкретного”. Цей підхід спрямований на те, щоб осягнути саму “технологію” декоративної композиції. В О. Чернишова у “Формальній композиції” вона вирішується як структура взаємних перетворень різних форм відображення і їх продуктів (образів, схем, установок) та постає як система методичних процедур, яка представлена методичною формулою: усвідомити – відчуті – виразити (організувати) [8, с. 50]. Художник має навички управління компонентами цієї структури (відчуття, сприйняття, уява, розуміння, судження, умовиводи, установки, оцінки, інтерпретації, передбачення).

Людська свідомість в основі своїй консервативна, тому будь-яке дивне, оригінальне творче рішення ніби загрожує їй підсвідомо відкидається ним. Потрібен аналіз, який допоможе “проковтнути” цю дивину, підвести її під певну, вже знайому базу, дати пояснення оригінальній ідеї в межах звичної для свідомості моделі. Отже, перетворення невідомого у відоме веде за собою величезну розмаїтість рішень.

Виконання декоративної композиції станкового характеру вимагає від митця абстрагування її елементів, тобто відмови від візуальної схожості в зображенні реальних предметів, застосування творчої уяви, художнього мислення, асоціативного бачення теми.

Для використання методу асоціацій пропонуємо схему, яка спростить і частково вирішить проблему трансформації ідейного задуму в площину декоративного панно [2, с. 139–144], особливо, коли тема має філософський зміст. Наприклад, студентові потрібно зробити композицію на тему “Материнство” в техніці розпису на тканині. Оскільки реально існуючого об’єкта, який асоціювався б з цією темою немає, варто осмислити сутність понять, що стосуються цієї теми, і відображають основні асоціативні зв’язки з поняттям “материнство”. Абстрактно-логічне усвідомлення поняття “материнство” у кожного студента різне, наприклад: основа, стержень, спогади про дитинство, зародження життя, продовження роду, любов. Таке усвідомлення теми породжує асоціативний ряд ключових понять, які вишиковуються в свідомості митця залежно від його світосприйняття, індивідуальних особливостей мислення, досвіду, пережитих відчуттів. Ці асоціації, відображаючи філософське звучання запропонованої теми, виражають її в абстрактно-логічних поняттях.

Наступні асоціації покликані поглибити сенс понять, а також звести їх до наочно-образного асоціативного ряду. Наочно-образні асоціації ґрунтуються на образах понять та уявлень, перетворенні ситуацій у плані образів, наприклад, відповідно до цієї теми: основа, стержень – дерево жіноча фігура; продовження роду – діти, плоди і. т. д. Наведемо для прикладу схему абстрактно-логічного і наочно-образного асоціативного ряду композиційних елементів декоративної композиції та їх взаємозв’язок на тему “Материнство”.

Декоративна композиція в техніці розпису на тканині на тему “Материнство”

Тема твору обумовлює асоціації плавності ліній у трактуванні, центричності композиції, спокійного м'якого колориту. Далі залучаються композиційно значущі принципи побудови декоративної композиції – компонування в заданій площині, стилізація елементів, реалізація домінанти, ритмічна організація елементів на площині, забезпечення стійкої зорової рівноваги.

Загальні принципи побудови монокомпозиції чітко описав В. Козлов [3, с. 203–216]. Р. Паранюшкін визначив три головні формальні ознаки композиції, які необхідні в будь-якій організованій формі: цілісність; підпорядкованість другорядного головному, тобто наявність домінанти; зрівноваженість [7, с. 4].

Процес художньої творчості загалом та естетичне предметне формотворення зокрема пов'язані зі закономірностями візуального сприйняття, а тому у процесах абстрагування й стилізації, які працюють у синтезі з асоціативним методом, необхідно спиратися на окремі і сталі положення та висновки психології, теорії сприйняття й розпізнавання зорових образів [9, с. 191]. У цьому аспекті, як зазначає К. Даглідян, художня трансформація природних об'єктів має головну ціль – перетворення реальних форм у стилізовані або абстрактні, наділені виразністю й емоційністю такої сили, яка є недосяжною в реалістичних зображеннях. Тому стилізація й абстракція зображення тісно пов'язані з його експресивністю (виразністю). І навпаки, якщо зображення експресивне, то в його основі закладена абстракція як узагальненість усього зображення з ціллю виразності суті композиції [1, с. 260–261].

Будь-яка композиція несе в собі елемент асоціативності – чи то суто формальна композиція на ритм або динаміку, сюжетна, чи картина з ретельно розробленими персонажами і предметами. Нам важливо було окреслити коло завдань і вичленувати на етапі створення декоративного панно таку творчу субстанцію, як асоціацію, щоб за її посередництвом спростити трактування теми філософського змісту, яка виражається в таких складових: тема філософського змісту–словесно-логічні асоціації–наочно-образні асоціації–композиційні елементи картини. Отже, метод асоціацій є сполучною ланкою між раціонально-робочою стороною композиційної діяльності і високими духовно-чуттєвими завданнями митця.

Список використаної літератури

1. *Даглідян К. Т.* Декоративная композиция: учеб. пособие / К. Т. Даглідян. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Ростов н/Д. : Феникс, 2010. – 312 с. : ил. – (Высшее образование).

2. *Каленюк О.* Дидактичні засади формування фахових знань у майбутніх учителів образотворчого мистецтва : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / О. Каленюк. – Луцьк, 2005. – 192 с.

3. *Козлов В.* Основы художественного оформления текстильных изделий: учеб. для вузов / В. Козлов. – М. : Легкая и пищевая промышленность, 1981. – 264 с.

4. *Матейко А.* Условия творческого труда / А. Матейко ; пер. с польск. Д. И. Иорданского; под ред. и с послесл. Я. А. Пономарева. – М. : Мир, 1970. – 300 с. – (В мире науки и техники).

5. *Мейлах Б.* Процесс творчества и художественное восприятие : Комплексный подход : опыт, поиски, перспективы / Б. Мейлах ; предисл. Б. Кедрова. – М. : Искусство, 1985. – 318 с.

6. *Моляко В.* Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності / В. Моляко // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002 : збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. – Харків, ОВС, 2002. – Ч. I. – С. 481–491.

7. *Паранюшкин Р.* Композиція: теорія і практика образотворчого мистецтва / Р. Паранюшкин. – Изд. 2-е. – Ростов н/Д. : Феникс, 2005. – 79 с. – (Школа образотворчих мистецтв).

8. *Чернышев О.* Формальная композиция. Творческий практикум / О. Чернышев. – Мн. : Харвест, 1999. – 312 с.

9. *Яковлев М.* Стилiзація та абстрагування – основа моделювання образної виразності / М. Яковлев // Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці. – К., 2011. – Вип. 18. – С.188–197.

Стаття надійшла до редколегії 12.09.2014

Прийнята до друку 21.10.2014

METHOD OF ASSOCIATIONS IN CREATION OF THE DECORATIVE COMPOSITIONS

Olga KALENYUK

*Department of Fine Arts,
Eastern European National University of Lesya Ukrainka,
Kovelska str., 15, Lutsk, Ukraine, 43000
тел.: +38(0332)723467, e-mail: art@univer.lutsk.ua*

Essence of the method of associations is investigated in the article. The possibilities of this method in the creation of a decorative composition are overviewed. The mechanisms of transformation of an associative image in the picture plane are analysed. The scheme offered by the author will allow to generate subjects of philosophical character in creation of the decorative composition using associative thinking.

Key words: method of associations, decorative composition, creation, transformation, synectics.